

ÖZEL AMAÇLI YABANCI DİL ÖĞRETİM PROGRAMLARININ HAZIRLANMASINDA DİLBİLİMSEL BOYUT: SORUNLAR, YÖNTEMLER, TEKNİKLER

Dr. İsmail Boztaş

Dil, F.de Saussure'ün de belirttiği gibi herhangi bir toplumun, ulusun, bireyleri arasında anlaşma sağlayan yerleşik bir dizgedir. Aksan (1077:42) ise insanların ve bazı hayvan türlerinin bir arada yaşayabilmelerinin en önemli gereklerinden biri, ve yaşayabilmenin ön koşulu olarak bildirişimi (communication) saymaktadır.

Hiç kuşkusuz bildirişim aracı olarak tanımlanan dilin önemi, tüm yaşam olgusununun bilgi alışverişi üzerine dayalı olması nedeniyle daha da önem kazanmaktadır. Başkan (1988:12) çağdaş bilgi patlaması sonunda geleneksel bilgi alanlarının genişlediğini ve bu alanlardan birine örnek olarak da psikodilbilimini göstermektedir. Bu bilim dalının insan dili denilen bildirişim aracını hem bir dilsel olay olarak, hem de zihinsel olay olarak aynı bağlamda incelendiğini söylemektedir. Bu bilim dalına ek olarak yine çağımızda gittikçe büyük önem kazanan dilbilimi, uygulamalı dilbilimi, toplum dilbilimi ve metin dilbilimi gibi alanların bildirişim aracı olan dilin öğretiminde ve dil programlarının hazırlanmasındaki yerleri gözardı edilemeyecek bir gerçektir.

Tura (1983:9) yabancı dil öğretimi dilbilimsel bilginin öğretimine uygulandığı bir etkinlik olduğundan dil öğretimiyle uğraşanlar dilin ne olduğunu açıklamaya çalışan çağdaş dilbilgisi kuramlarının ayrıntılarını bilmekle kalmayıp, dilbilim araştırmalarını yönlendiren, değişik öğretim yöntemlerinin, dil programlarının ders arç gereçlerinin ortaya çıkmasına yol açan temel felsefeyi de anlamak zorundadırlar demektedir.

Gerçekten dil öğretim tarihi boyunca yöntemler değiştikçe buna bağlı olarak dil öğretim programlarında da değişmelere tanık olmaktadır. Her ne kadar dilbilimi dil öğretim programlarının hazırlanması ile doğrudan ilgili görünmese de aslında dil ve dil öğretim programları arasındaki dolaylı ilgiyi görmemek gerçeği inkar etmek olur. Örneğin yapısalcılık akımı etkisinden dilin betimlenmesine ağırlık veren dil programlarında yetmişli yıllardan sonra dilbilimdeki gelişmelere koşut olarak iletişim ediminde öncelki verildiği görülmektedir.

Önemli bir bildirişim aracı olarak kabul ettiğimiz dilin öğretiminde yüzyıllardır çeşitli yaklaşım ve yöntemler kullanılmış ve her yaklaşım ve yöntem bir öncekine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Stern (1983:477) dil öğretiminde tek yöntemden değişik yöntemlere geçisi altmışlı ve yetmişli yıllarda dil öğretimindeki gelişmelere bağlamaktadır. Dil öğretim yaklaşım ve yöntemlerindeki gelişmelerin daha ziyade yirminci yüzyılda hızlandığı dil öğretimi ile uğraşanların yakından tanık olduğu bir olgudur. Bu yüzyılda dil öğretiminde kullanılan başlıca yaklaşım ve yöntemler arasında şunlar sayılabilir. 1) Dilbilgisi ve Çeviri Yöntemi (Grammar-Translation Method), 2) Duyvarım Yöntemi (Direct Method), 3) Okuma Yöntemi (Reading Method), 4) Duyumcu Dil Yöntemi (Audio-Lingual Method), 5) Gör-İşit Yöntemi (Audio visual Method), 6) Bilişsel Yaklaşım (Cognitive Approach), 7) Kavramsal-İşlevsel Yaklaşım (Functional-Notional Approach), 8) İletişimsel

Yaklaşım (Communicative Approach), ve yine son yıllarda çokça sözü edilen, 9) Karma Yöntem (Eclectic Method).

Kocaman (1978:82) geçmişten günümüze uzanan yabancı dil öğretimi tarihindeki ve yaklaşım ve yöntemlerin değişik dil kuram ve betimlemeleri sonucu orataya çıktığını belirtmektedir.

Sözünü ettiğimiz bu yaklaşım ve yöntemler içinde son yıllarda üzerinde en çok durulan İletişimsel Yaklaşım'dır. Özellikle Hymes'in öncülük ettiği toplumdilbilimciler, Chomsky'nin öne sürdüğü dil yetisi (competence) ve dil kullanımı (performance) kavramları ile dilin doğasını açıklamanın yetersiz kaldığını, bunun yanısıra iletişim yetisi (communicative competence) denilen üçüncü bir kavramdan söz etmenin uygun olacağı görüşünü savunmuşlardır. Böylece iletişim olayında dilbilgisi kuralları yanında kimi kullanım kurallarının da olduğunu ilermüşlerdir.

Widdowson (1978), Brumfit (1979), Johnson (1982), Yalden (1983) gibi dilciler iletişimsel dil öğretiminden söz eden bilim adamları arasında anılabilirler. Bu bilim adamlarına göre iltişimsel yaklaşımda öğrenciler tümce kalıplarını ezberlemek yerine öğrediklerini anlamaya ve kavramaya yönlendirilmelidirler. Öğretim öğrenci merkezlidir ve sözlü ve yazılı iletişim etkinliklerine ağırlık verilir. Amaç dilde yazılmış ve günlük iletişimde kullanılan özgün (authentic) gereçler kullanılır. Öğretim etkinlikleri ise daha çok grup çalışması, karşılıklı diyaloglar, benzetim (simulation), problem çözme ve eğitsel oyunlara dayanır. Öğrenim öğrenci gereksinimlerine cevap verecek bir şekilde düzenlenir.

Diğer taraftan Robinson (198001) iletişim yetisi, iletişimsel dil öğretimi, söylem çözümlemesi (discourse analysis) ve buna benzer kavramların Özel Amaçlı Dil Öğretimi (ESP) (English for Specific Purpose) ile ilgili olduğunu belirtmektedir. Zaten ESP birçok kimse tarafından iletişimsel bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Hutchinson ve Waters (1987:21)'a göre de ESP öğrenci gereksinimlerini karşılamayı amaçlayan bir yaklaşımdır.

İşte yukarda belirttiğimiz dil öğretimi özelliklerini içeren ve bu nedenle iletişimsel dil öğretimi olarak tanımlanan Özel Amaçlı Dil Öğretimine yönelik programların hazırlanmasında en önemli etkenlerden birisi öğrencilerin gereksinim çözümlemeleridir (Needs Analysis). ESP büyük ölçüde öğrenci gereksinimi çözümlemelerine dayanır. Eğer öğrencilerin gereksinimleri okumayı gerektiriyorsa düzenlenecek programda okumaya ağırlık verilmesi, başka bir dil becerisini gerektiriyorsa ona ağırlık verilmesinin yerinde bir davranış olacağı belirtilmektedir.

Açıkçası dil öğretim programları ne kadar çok öğrenci gereksinimlerine dayanırsa programın başarı ve etkinliğinin de o kadar yüksek olacağı varsayılmaktadır.

Mackay (1978) dil öğretiminin gereksinim çözümlemelerine dayanmasının öğretimi öğrenci merkezli yaptığını, bunun ise öğretimi daha özendirici hale getireceğini belirtmektedir.

Yalnız şunu da unutmamak gerekir. Öğrenci gereksinimlerine göre bir program hazırlamak için gereksinim çözümlemeleri bir kez başvuru olan bir yöntem değil sürekli bir gelişim süreci içinde devam eden, geçmişin deneyimlerini de içeren alan bir süreç olmalıdır. Böylece sistemli olarak yapılan gereksinim çözümlemelerinin

ESP programları hazırlamada büyük katkısı olacaktır.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında öğretmenler, program geliştirmeciler ve planlamacıların etkili bir program hazırlamaları için ön koşulun gereksinim çözümlenmesi olduğunu bir kez daha vurgulamak gerekir. Ayrıca gereksinim çözümlenmesinin öğretimdeki yerini daha iyi anlayabilmek için de bu kavramın ESP programları içindeki yerini belirlemek gerekir.

BİR ESP PROGRAMI HAZIRLANMASINDA GÖZÖNÜNDE TUTULMASI GEREKEN TEMEL ETMENLER

Program hazırlama temelde programın ana hatları, materyal yazımı, sınıf içi öğretim ve değerlendirme süreçlerine esas olacak verileri elde etmek için uygun sorular sorabilme tekniğidir. Bu noktadan hareketle çok geniş kapsamlı, genelden özele, kuramsaldan uygulamalı konulara uzanan değişik türden birçok soru sormak durumundayız. Birkaç örnek vermek gerekirse;

1. Öğrenci **niçin** öğrenmeye gereksinim duymaktadır?
2. Öğretim süreci ile ilgili olanlar **kimlerdir**? Bu yalnız öğrencileri değil bu sürece etkisi olan öğretmenler, sorumluluk yüklenenler, denetim elemanları v.b. ini de kapsar.
3. Öğrenim **nerede** olacak? Yer kapasitesi varsa kısıtlamaların niteliği.
4. Öğrenim **ne zaman** olacak? Ne kadar zaman ayrılacak? Bu zaman nasıl programlanacak?
5. Öğrenci **ne öğrenme** ihtiyacındadır? Dilin hangi yönüne gereksinim olacak ve bu nasıl betimlenecektir? Hangi yeterlik düzeyine ulaşılacak, hangi tür konular kapsama alınacaktır?
6. Öğrenimde amaca nasıl ulaşılacaktır? Hangi öğretim kuram ve yöntemleri kullanılacaktır?

Tüm bu saydıklarımızı temelde üç ana başlıkta toplamak mümkündür. Dil betimlemeleri, öğretim kuramları ve gereksinim çözümlenmeleri. Bu üçlü arasındaki ilişkiyi Hutchinson ve Waters (1987:22) şekil 1'deki gibi göstermektedir.

Öğretim programlarını hazırlamadan önce program yapımıç öğretim ve amaç durum için gerekli önemli veri ve bilgileri toplamalı ve öğrenim yapacak olanların gereksinim çözümlmelerini yapmalıdır. Gereksinim çözümlmesi için gerekli bilgiyi toplamanın da çeşitli yolları vardır. Bu konuda en çok kullanılan araçlar;

1. Anketler (questionnaire). 2. Sözlü anketler (structured interview) 3. Gözlemler (amaç durum gözlemi gibi). 4. Hedeflenen durumdaki (target situation) öğrenci, yetkili, öğretmen v.b. uygun kişilerle resmi olmayan görüşmeler.

Bu belirttiğimiz araçlar içinde en çok amaca hizmet edecek olan anketlerdir. Bu nedenle anketlerin hazırlanmasında program geliştirmecinin çok titiz ve dikkatli davranması gerekir. Anket formlarında kapalı soru (close question) olduğu gibi açık uçlu sorulara (open question) da yer verilmelidir. Bir ankette yer alması gereken temel başlıkları şöyle özetleyebiliriz:

1. Öğrenciyi tanııtıcı bilgiler ve dil geçmişi
2. Öğrencinin öğrenmesini istediğimiz amaç dil hakkında genel bilgi
3. Dilbilimsel dil becerileri
4. Ödevler
5. Sınavlar
6. Çalışma becerileri (study skills)
7. Anadilin önemi
8. Gelecekte seçilecek olan meslekle ilgili sorular

Anketler verilip tüm veriler toplanarak yorumlandıktan sonra program hazırlayıcının görevi, öğrencilerin gereksinimlerini karşılayacak olan bir öğretim programının anahtarlarını belirleyerek çalışmalarını bu yolda sonuca ulaştırmaktır.

Şimdiye değin bir çok kişi ESP programları yapma girişiminde bulunmuştur. Bunlardan en önemlileri Munby (1978), Mackay (1981), ve Hutchinson ve Waters (1987) modelleridir.

Bu yazımızda biz ESP programı hazırlamada en yenisi olması nedeniyle Hutchinson ve Waters'un hazırladığı model üzerinde duracağız ve bu doğrultuda Türk öğrencilerinin gereksinimlerine cevap verebilecek olan bir ESP program modeli önereceğiz.

Hutchinson ve Waters hazırladıkları ESP programına öğrenim merkezli (learning-centered) program adını vermişlerdir. Mümkün olduğunca öğrenci merkezli (learner-centered) deyimini kullanmamışlardır. Onlara göre öğrenim sadece bir zihinsel süreç değildir, aynı zamanda toplumla kişiler arasında bir uzlaşmadır. Toplum hedefleri belirler ve kişilerde ellerinden geldiğince bu hedeflere yaklaşmaya çalışırlar.

Öğrenim sürecinde öğrencilerden başka da gözönünde tutulması gereken şeyler vardır. Bu nedenle Hutchinson ve Waters hazırladıkları ESP programına öğrenim merkezli yaklaşım adını vermişlerdir. Önerdikleri model Şekil 2'de gösterildiği gibidir.

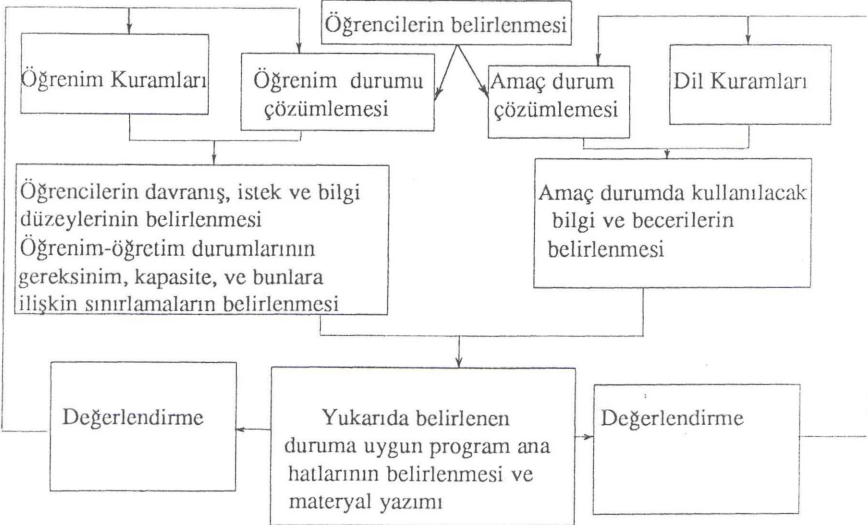
Özel Amaçlı dil öğretim programı olarak öğrenim merkezli bir programı, program sürecinin tüm aşamalarında öğrenciyi de bu sürecin etekenlerinden biriri olarak ele aldığı için, biz de desteklemekteyiz, yalnız bu program türünün de bazı eksikliklerini tamamlayarak ülkemiz koşullarına daha iyi uyabilecek yeni bir ESP program modeli

sunmak istiyoruz.

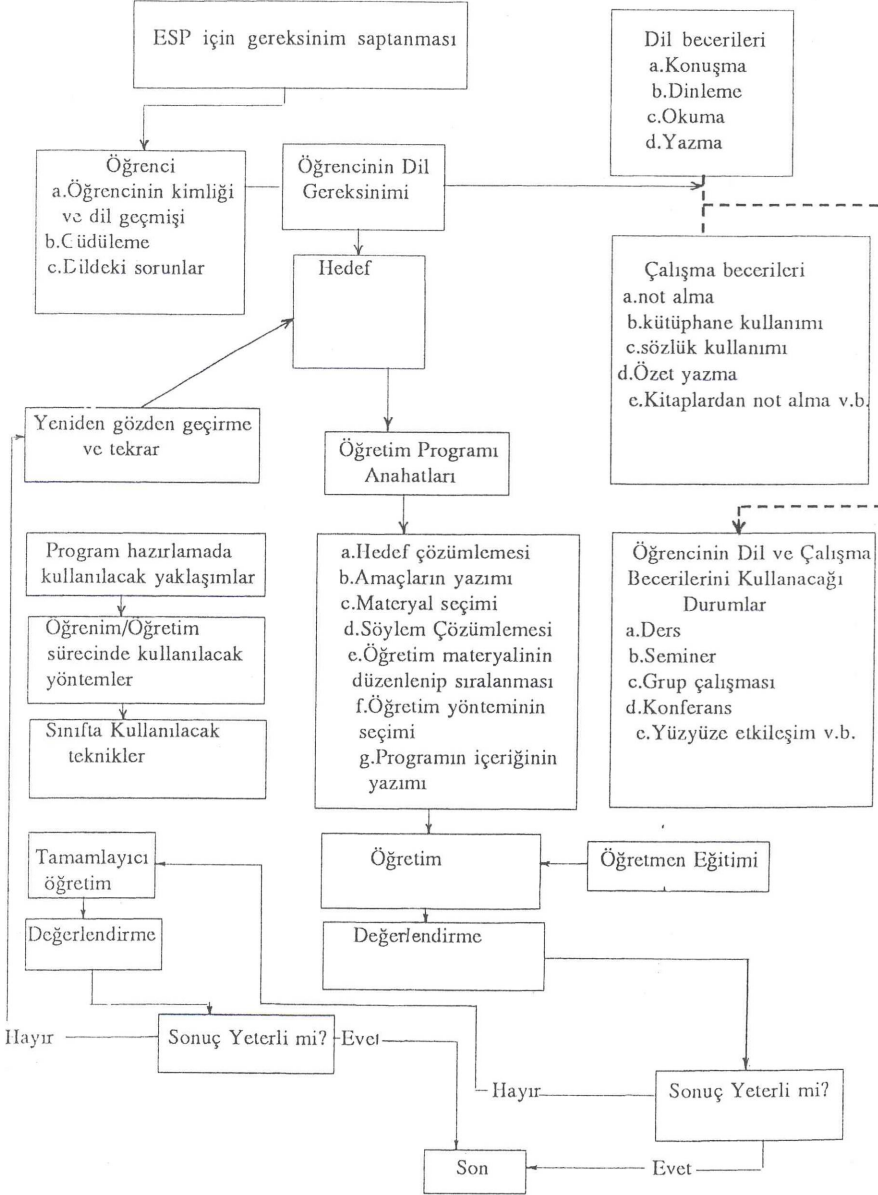
Bizim ESP programımız dilbilimsel, sosyoloji, psikolojik ve pedagojik etkenler de dikkate alan, uygulamada daha gerçekçi bir program modeli olacaktır. Ayrıca önereceğimiz program modeli ESP öğretimine uygun dil becerileri, çalışma becerileri, öğretim ve öğrenim kuramları ile dil dizgesinin iletişimsel ve dilbilimsel özelliklerini de dikkate alan bir program modeli olacağından, ülkemizde son yıllarda dil öğretimi ile ilgilenen hemen herkesin sık sık söz ettiği iletişimsel dil öğretimi gereksinimine de en iyi şekilde cevap verecek bir nitelik taşıyacaktır. Önereceğimiz ESP modeli Şekil 3 de gösterilmiştir.

SONUÇ

Modelin incelenmesinden de anlaşılacağı gibi ESP programının hazırlanmasında Eğitim, Toplumbilim, Psikoloji yanında Dilbilimi verileri ağırlık taşımaktadır. Öğretilecek dilin belli yapılarının ve işlevlerinin vurgulanması, dilin bu kesitinin tutarlı bir biçimde betimlenmesine dayanmalıdır. Bu betimleme için özellikle İşlevsel Dilbilim ve Metindilbilimi kavramlarından yararlanma zorunluluğu açıktır. Bunlar arasında metin, söz eylem, iletişim yetisi ve söylem birimlerini de sayabiliriz. Öğrenilecek nesne temelde dil olduğundan dilbilim verileri gözardı edilemez. Bu bakımdan özellikle 1970'lerden sonra yaygın bir biçimde kullanılan Uygulamalı Dilbilim, Eğitim Dilbilimi Kavramları, Psikoloji, Toplumbilim ve Eğitim kavramları ile bütünleştirildiğinde daha tutarlı ve sağlıklı bir eğitim programı hazırlanması olanaklı hale gelecektir.

Şekil 2: Öğrenim merkezli bir program yaklaşımı.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil I*, TDK:Ankara, 1977.
- Başkan, Özcan. *Bildirişim:İnsan Dili ve Ötesi*, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1988.
- Boztaş, Ismail. "Identifying Academic English Needs of English Medium Students at Hacettepe University for a Communicative Course Design", Unpubl.Doctoral Diss., Hacettepe Üniversitesi, 1987.
- Brumfit, C.J. and K.Johnson (eds).*The Communicative Approach to Language Teaching*, OUP, London, 1979.
- Demirel Özcan. *Yabancı Dil Öğretimi*, Ankara, 1987.
- _____. "Orta Öğretimde Yabancı Dil Programlarının Değerlendirilimesi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1979.
- Ertürk, Selahattin. *Eğitimde Program Geliştirme*, H.Ü.Ankara, 1972.
- Holden, S. *English for Specific Purpose*, Modern English Publications, 1977.
- Hutchinson and Waters.*English for Specific Purpose*, CUP, 1987.
- Johnson, Keith. *Communicative Syllabus Design and Methodology*, Pergamon Press, 1982.
- Kocaman, Ahmet. "Yabancı dil öğretim yöntemleri", *Genel Dilbilim Dergisi*, I, sayı 2, 1978.
- Koç, Sabri. "BADYÖ de öğrencinin dil gereksinimlerinin saptanması: İşlevsel /İle tişimsel yaklaşım" *İzlem*, 3, 1979.
- _____. "Belirli Amaçlı Yabancı Dil Öğretimi: Genel Bakış, Uygulama", *İzlem* 2, 1979.
- Mackay, R.and Mountford.*English for Specific Purpose*, Longman, 1978.
- Munby, J.*Communicative Syllabus Design* , CUP, London, 1978.
- Robinson,C.P. *ESP*, Pergamon Press, Oxford, 1980.
- Stern, H.H. *Fundamental Concepts of Language Teaching*, OUP, 1983.
- Tura, Sabahat. "Dilbilimin dil öğretimindeki yeri", *Türk Dili*, sayı 379-380.
- Variş, Fatma. *Eğitimde Program Geliştirme, Teori ve Teknikler*, H.Ü.:Ankara.
- Widdowson, H.G. *Teaching Language as Communication*, OUP, 1978.
- Yalden, Janice. *The Communicative Syllabus:Evaluation, Design Implementation*, Pergamon, 1983.